

Dr. Tésits Róbert – Alpek B. Levente – Kun Antigóné:

**Az új típusú szociális szövetkezetek
területileg eltérő foglalkoztatási szerepe ¹**

(Kivonat)

A vizsgálat célja, hogy felmérje a 2012. január 1-je után alakult, új típusú szociális szövetkezetek² megalakulásának körülményeit, tevékenységeinek, foglalkoztatási és reintegrációs szerepvállalásainak területi következményeit, valamint hosszú távú fenntarthatóságát. A 2014. év folyamán végzett kérdőíves vizsgálat célcsoportja az a 326 darab szociális szövetkezet volt (az összes szervezet egyötöde), amelynek székhelye valamely leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérség településén található. A megkérdezettek közül értékelhető választ 132 szervezet adott.

Az új típusú szociális szövetkezetek többsége 2013 folyamán jött létre. Megalakulásuk motiváló tényezői a helyi termelési vagy szolgáltatási szükségletek kielégítése voltak, továbbá igény az értékteremtő munkahelyek létrehozására, valamint a hátrányos helyzetűek jövedelemhez juttatására, szociális helyzetük, életkörülményeik javítására. A szövetkezetek társadalmi céljának fókuszában az életminőség-javítás és a közösségfejlesztés áll. A vizsgált településeken a gazdaságfejlesztés általános eszközeivel eddig nem lehetett komolyabb eredményt elérni. A szociális szövetkezetek megalakulását számos körülmény segítette, köztük a szociális gazdaság fejlesztésére kiírt pályázati támogatás lehetősége. Kedvező előzményt jelentett a közfoglalkoztatás keretében megvalósított startmunka mintaprogram is, amely kiváló tapasztalati lehetőséget nyújtott az értékteremtő, egyre inkább piaci alapokon nyugvó tevékenység fejlesztéséhez.

Az LHH-térségekben a szervezetek több mint fele (országosan közel kétharmada) a szolgáltatási szektorban tevékenykedik. A vizsgált szövetkezetek mindössze egytizede folytat közvetlenül mezőgazdasági tevékenységet. A szolgáltatások között említhetjük többi között a közösségi, szabadidős tevékenységeket, a szociális és egészségügyi ellátást, az oktatást, takarítást, tanácsadást, a személyi, vagy szálláshely-szolgáltatást stb. Az LHH-térségekben található szövetkezetek mintegy kétharmadának székhelye Észak-Magyarország (zömmel

¹ In: Területi Statisztika 2015, 55(3): 254–272.

http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2015/03/tesits_alpek.pdf

² Az új típusú szociális szövetkezetek létrehozásának támogatásáról 2012-ben született döntés, ennek első fázisa az ország 47 leghátrányosabb kistérségének 800 olyan települését érintette, ahol ötezernél kevesebben élnek, és a hagyományos pályázati rendszerben nem tudtak előrelépni. 2013-ban az Új Széchenyi Terv keretében megjelentek a TÁMOP szociális gazdaság fejlesztésére kiírt pályázatai. Ebben kiemelt szerep jut a konvergenciaregiókban az önfenntartást célzó szociális szövetkezetek támogatásának.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében), a maradék egyharmad közel azonos mértékben osztozik Dél-Dunántúlon, illetve az Alföldön. Ipari dominanciájú szociális szövetkezetek Észak-Alföldön találhatóak, döntően a könnyű- és az élelmiszeriparhoz kapcsolódva. Ahol a termelési érték legnagyobb hányadát az élelmiszeripar adja, ott a szociális szövetkezetek ágazati orientációja is ezt tükrözi. A legmarkánsabban megjelenő területi különbségek a mezőgazdasági tevékenység esetében figyelhetők meg (Nyugati-Nyírség és a Hajdúhát által határolt települések köre, illetve Bácska, valamint Nógrád megye).

A vizsgálatba bevont szociális szövetkezetek munkavállalói a hátrányos helyzetű csoportokból kerülnek ki: a hátrányos helyzetű térségekben élő idősebb, de még aktív korúak (25%), az alacsony iskolai végzettségűek, a nők és a romák (25%). A sort a pályakezdők és a megváltozott munkaképességűek zárják 10%-nál is kisebb átlagos részarányal. Egy-egy szövetkezet nagy átlagban húsz fő foglalkoztatását teszi lehetővé. A legtöbb esetben helyi munkaerőt alkalmaznak, átlagos havi bruttó bérük százezer forint feletti. A szövetkezeti taggá válás célja kismértékben teljesül, míg az önfoglalkoztatóvá válás szinte egyáltalán nem. A vizsgált szövetkezetek tartós foglalkoztatásra rendezkedtek be. A foglalkoztatást a legtöbb esetben képzés egészíti ki, amely nagyobb arányban a kommunikációs és a tanulási készségek, az informatikai ismeretek, valamint az önismeret fejlesztésén keresztül növeli a munkaerő-piaci esélyeket. A humán erőforrás megítélésénél az alkalmazottak szakértelme, kompetenciája és a közösségért tenni akarása bizonyult a leggyengébb pontnak, ugyanakkor megbízhatóságukat, rugalmasságukat több esetben pozitív tulajdonságként említik. A vizsgálat szerint az érintett településeken javulhatnak a hátrányos helyzetű munkavállalók életkörülményei.

A szövetkezetek felének a vezetősége úgy vélte, hogy a szervezet működéséhez szükséges tőke még éppen elegendő mértékben áll rendelkezésre, de a tárgyi feltételek, eszközök karbantartására és azok fejlesztésére már nem tudnak elég forrást biztosítani. A legfőbb problémák egyike, hogy a termékek egy része gyakran készleten marad.³ Azon szervezetek több mint felénél, ahol a tevékenységnek voltak előzményei – pl. a startmunka mintaprogramban – az aktuális árak mellett több terméket/szolgáltatást nem tudnának értékesíteni, de készleten sem marad jelentős árumennyiség. A kutatás szerint a tőkeellátottsági, likviditási problémák háttérben a gyenge pályázati tevékenység, illetve menedzsment állhat. A vizsgálatba bevont szociális szövetkezetek éves árbevétele a néhány milliótól a negyven millió forintig terjed. Az esetek többségében a kereskedelmi, termelő- és

³ Közel azonos arányban találhatóak olyan szövetkezetek, amelyek nehezen tudják elérni a potenciális fogyasztókat, és olyanok is, amelyek terméke jól kommunikált.

szolgáltatótevékenységből származó árbevétel nem haladja meg a teljes összeg felét, a nagyobb rész tehát állami, pályázati forrásból biztosított. A szervezetek az alapító tőkén és a pályázati forráson túl pénzügyi tartalékkal nem rendelkeznek. A szövetkezetek valamivel több mint felének piaci eredménytelenségében érezhető a versenytársak aktivitása is. A versenytársak nagyobbak, tőkeerősebbek, költséghatékonyabbak, több éve működnek, így piaci tapasztalattal, kialakult és jól bejáratott beszállítói és értékesítói csatornákkal rendelkeznek. A szociális szövetkezetek tevékenysége kevésbé innovatív. A folyamatos és intenzív, eszközökre és technológiákra is kiterjedő fejlesztés nem jellemző. Több mint négyötödük nem alakított ki kapcsolatot kisüzemekkel és más szociális szövetkezetekkel, nem végeznek közös tevékenységet, bár ezek közel fele tervezi a későbbi együttműködést. A vizsgált szövetkezetek vezetőinek több mint kétharmada úgy ítéli meg, hogy tevékenységük jelentős mértékben hozzájárul a hátrányos helyzetű település/térség fejlődéséhez. A helyi gazdaság fejlesztésének közvetett közösségformáló szerepe is lehet. A szövetkezetek egy része közösségfejlesztő és kulturális tevékenységet is végez, a legtöbben a környezetvédelmet és a fenntarthatóságot is előtérbe helyezik.

A fejlődéshez ez idáig az induló TÁMOP- és Leader-pályázatokon túl az önkormányzatoktól érkezett segítség. A közfoglalkoztatásból kikerülő, munkatapasztalattal rendelkezők számára – különösen az LHH régiókban – szinte egyetlen eszközként az új típusú szociális szövetkezetek jelenthetik a megélhetést. 2014 végétől megnyílt egy új a „Sui Generis” programhoz kapcsolódó pályázati forrás az önellátást, az önfenntartást megalapozó, a tagi munkavégzésre irányuló jogviszony elterjesztésére, amely felhasználható többi között szakmai, pénzügyi, adminisztratív kapacitások fejlesztésére, illetve a szükséges háttérszolgáltatások biztosítására, a technológia karbantartására, modernizálására, korszerűsítésére, új termelőeszközök beszerzésére is.

Készült a BM KVHÁT Statisztikai, Elemzési és Adatszolgáltatási Osztályán
Budapest, 2015. augusztus